

MARDİN KÖŞK SİNEMASI'NIN TARİHSEL VE MİMARİ BAĞLAMDA İNCELENMESİ

ÖZ

Gösteri sanatı olarak 19. yüzyılda ortaya çıkan sinema; ev, birahane, kafeterya, okul, belediye salonu ve kilise gibi farklı işlevlere sahip yapılar içinde halka yönelik ucuz bir eğlence aracı olarak yer bulmuştur. Sinemaya özel salonlar ilk kez 1900'lü yılların başında İngiltere ve Amerika'da inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk sinema gösterimi 1896 yılında yapılmış olup, 1908 yılında gayrimüslimler tarafından ilk yerleşik sinema salonu açılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, büyük şehirlerden taşraya kadar ülkenin her kesiminde sosyal ve kültürel değişimler yaşanmış, bu değişimler mimari alanda da kendini göstermiştir. Kentlerin yeni yerleşim alanlarında ve halkın kolayca ulaşabileceği bölgelerde inşa edilen sinema salonları, yeni kamusal ve sosyalleşme mekânları olarak öne çıkmıştır. Osmanlı döneminde Art Nouveau ve Neoklasik unsurlar taşıyan eklektik bir üslupla inşa edilen sinema salonları, Cumhuriyet dönemiyle birlikte modernizmin etkisinde gelişmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen Eski Köşk Sineması, Mardin'de Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiştir. Makale sürecinde yapı iki aşamalı ele alınmıştır. Birinci bölümde Köşk Sineması'nın kent içindeki yeri, plan ve cephe özellikleri, kullanım sorunları ve değişim durumu ile analiz edilmiştir. İkinci bölümde, 1910-1950 yılları arası İstanbul, Bursa, Diyarbakır'da inşa edilen sinema yapıları mimari özellikleri bakımından ele alınarak, Mardin gibi taşra bir yerleşimde yapılan Köşk Sineması ile plan ve cephe karakteri bakımından karşılaştırılıp dönemsel özellikleri ve koruma kullanım durumları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Mardin, Sinema, Mardin Köşk Sineması*

ABSTRACT

Cinema, which emerged as a performing art in the 19th century, found its place as a cheap entertainment tool for the public in buildings with different functions such as homes, pubs, cafeterias, schools, municipal halls and churches. Private cinema halls were first built in England and America in the early 1900s. The first cinema screening within the borders of the Ottoman Empire was held in 1896, and the first resident cinema was opened by non-Muslims in 1908.

With the establishment of the Republic of Turkey, social and cultural changes took place in every part of the country, from big cities to rural areas, and these changes also manifested themselves in the field of architecture. Cinema halls built in new residential areas of cities and in areas easily accessible to the public have come to the fore as new public and socializing spaces. Cinema halls, built in an eclectic style with Art Nouveau and Neoclassical elements during the Ottoman period, developed under the influence of modernism during the Republican period.

The Old Mansion Cinema, examined within the scope of the study, was built in Mardin during the Late Ottoman and Early Republic periods. During the article process, the structure was discussed in two stages. In the first part, the location of the Köşk Cinema in the city, its plan and façade features, usage problems and change status were analyzed. In the second part, the cinema buildings built in İstanbul, Bursa and Diyarbakır between 1910 and 1950 are discussed in terms of their architectural features, compared with the Mansion Cinema built in a provincial settlement such as Mardin in terms of plan and façade character, and their periodic features and conservation usage situations are revealed.

Keywords: *Mardin, Cinema, Mardin Köşk Cinema*

Giriş

Avrupa’da 19. yüzyılda yaşanmaya başlayan ve ‘Modernizm’ olarak adlandırılan dönemin etkileri, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin sanat ve mimarisinde kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde inşa edilen Sirkeci Merkez Postanesi (Vedat Tek, 1908), Haydarpaşa Tren Garı (Otto Ritter ve Helmunth Cuno, 1906), VI. Vakıfhanı Binası (Mimar Kemaleddin, 1908) yeni üslubun mimari temsilcileri olarak öne çıkar (Ödekan, 1989: 527–528). Dönemin üslupsal özellikleri incelendiğinde; klasik Osmanlı Mimarisinin sanatsal öğelerinin, modern yapı malzemeleri ile harmanlanarak kullanıldığı görülmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte beton, çelik, demir gibi yeni yapı malzemelerinin seri üretimi ve taşınmasındaki kolaylık, bu malzemelerin geleneksel malzeme ve teknikle kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanıyla, milliyetçilik eğilimlerin etkisi ve ulusal devlet düzeni oluşturma çabaları, mimarlıkta yeni arayışların gündeme gelmesine neden olmuştur (Yavuz, 1976:12). Dönemin mimari yapılarında görülen eklektik üslup; Yabancı mimarların etkisiyle Neo-Barok ve Orta Avrupa Barok üslupları; Fransız sanatçıların etkisiyle Art Nouveau; yerli mimarların etkisiyle Neo-Klasik Osmanlı üslubu; ve Selçuklu-Osmanlı Barok etkilerinin birleşmesiyle karmaşık eklektik bir tarz olarak dört farklı doğrultuda şekillenmiştir (Garan, 2021: 41-43). 1930’lu yıllara kadar etkili olan ve eklektik Osmanlı canlandırmacılığı (revivalism) üslubuyla inşa edilen mimari tarz, Osmanlı canlandırmacılığıyla başlayıp, mevcut siyasi koşullar nedeniyle ulusalcı bir yaklaşımla devam ettirilmiştir (Bozdoğan, 2002: 31). Bu dönemde, mimari yapılar üzerinde belirgin bir etkisi olan Türk ulusçuluğu fikri ön plana çıkmıştır. Sanatın ve gündelik hayatın her alanında kendini gösteren “Ulusalcılık Akımı”, milliyetçilik temelli bir vatanseverlik olarak tanımlanmıştır. Osmanlı klasik mimarisi (bazı mimari unsurlarda Selçuklu mimarisi) ile modern mimari üsluplarınla bütünleştirildiği bu dönem, “Neoklasik Türk Üslubu”, “Milli Mimari Rönesansı” veya “Birinci Milli Üslup” olarak adlandırılmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi (1903), Majik Sineması (1914), İstanbul Şehir Tiyatroları (1914), Taksim Kütüphanesi (1916), İstanbul Konservatuvar Binası (1917) Art Nouveau ve Neoklasik unsurlar barındıran eklektik üslub ile yapılan kültür ve sanat yapılarından bazılarıdır (Hasol, 2017: 23-31).

Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde, tarihsel metinlerde Mezopotamya olarak kaydedilen Mardin; tarihi ticaret yolları arasında bulunmasından dolayı birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. Kent bu medeniyetlerin izlerini halen taşımaktadır. Farklı dinlere ve mezheplere mensup kişilerin yaşadığı kentte, çok sayıda kilise, manastır, şapel, külliye, cami, medrese, türbe gibi dini yapılar bulunmaktadır. Kentin yapılaşmasının karakteristiğini belirleyen temel unsur, eğimli araziye uyum sağlayan kalker taşından yapılan geleneksel konut dokusudur.

Mardin tarihi kent dokusu 1950’lere kadar korunmuş olmasına rağmen, 1960’lardan itibaren yaşanan göç hareketleri ve nüfus artışı bu dokunun bozulmasına neden olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren geleneksel kent dokusu dışında, Yenişehir olarak adlandırılan bölgede imar alanları açılmıştır. Günümüzde kent, mekansal ve sosyal doku açısından farklı iki yerleşim alanı ile gelişimini sürdürmektedir (Yekbun Aksu ve Altınörs Çırak, 2018:738).

Mardin’de 1914-1915 yılında kentin tek ulaşım aksı olan Birinci Caddesi, Konya Bağdat Demiryolu inşaatı için kente gelen Alman ekibin araç ulaşımını sağlayacak geniş bir yola ihtiyaç duyulması üzere yapılmıştır. Birinci Cadde de, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilen Hükümet Konağı, Mardin İdadi Mektebi, Gazi İlkokulu, Halkevi Binası ve Köşk Sineması gibi kamusal binalar yer almaktadır (Çağlayan, 2016:5).

19. yüzyılda dünyada gösteri sanatı olarak ortaya çıkan sinema için evlerde, birahane, kafeterya, okul, belediye salonları, kilise gibi farklı işlevlerdeki yapılar içinde, halka yönelik ucuz eğlence aracı olarak yer edinmiştir. Sinemanın kendine özgü salonu ilk kez 1900’lü yılların başında İngiltere ve Amerika’da yapılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk sinema gösterimi 1896 yılında yapılmış olup, 1908 yılında gayrimüslimler tarafından ilk yerleşik sinema salonu açılmıştır (İnceoğlu 2021:246-248).

Cumhuriyet Dönemi’nde, halkın değişen yönetim sistemine entegre olması için devlet desteğiyle sanat dalları da geliştirilmeye çalışılmıştır. Sanatın devlet politikaları ile desteklenmesi kamu talebinin artmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Erbay, 2018:92). Sinema bu sanat dallarından biri olmuştur. Diğer alanlarda olduğu gibi sinema da ilk gelişimin görüldüğü iller İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir gibi büyükşehirlerdir. Bu şehirlerde 1900’lü yıllardan sonra yerleşik sinema salonlarının kurulduğu görülürken; Mardin, Diyarbakır, Gaziantep gibi şehirlerde seyyar sinema gösterimlerinin olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet’le birlikte, kentin yeni çeperlerinde ve halkın ulaşabileceği yerlerde inşa edilen sinema salonları, yeni kamusal ve sosyalleşme mekânları olarak ortaya çıkmıştır. Sinema, hem modern teknolojilerle üretiliyor olması hem de filmlerde işlenen konuların çeşitliliği sebebiyle yeni bir sanat dalıdır. Bu sebeple sergilenebilmesi için yeni mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de 1924 yılında 32 (Sinema Alemi, 1924), 1933 yılında 104 sinema salonunun (B.C.A. 490.100.1221.56.2, 1933) varlığı düşünüldüğünde bu sanatın ve sanata hizmet eden mekanların yayılmasının hızla gerçekleştiği söylenebilmektedir. Sinema salonu olarak inşa edilen yapılar dışında, halk evleri, halk odalarında ve okulların içinde bu sanata hizmet eden mekanlar yapılmıştır (Çeliktemel-Thomen, 2015:55). 1933 yılında kurulan Mardin Halkevi binasında (Dilek, 2013:63; Özer, 2010:313) ve Amerikan Koleji’nde (Duyan, 2021:16) uzun yıllar film gösterimi gerçekleştirilmiştir.

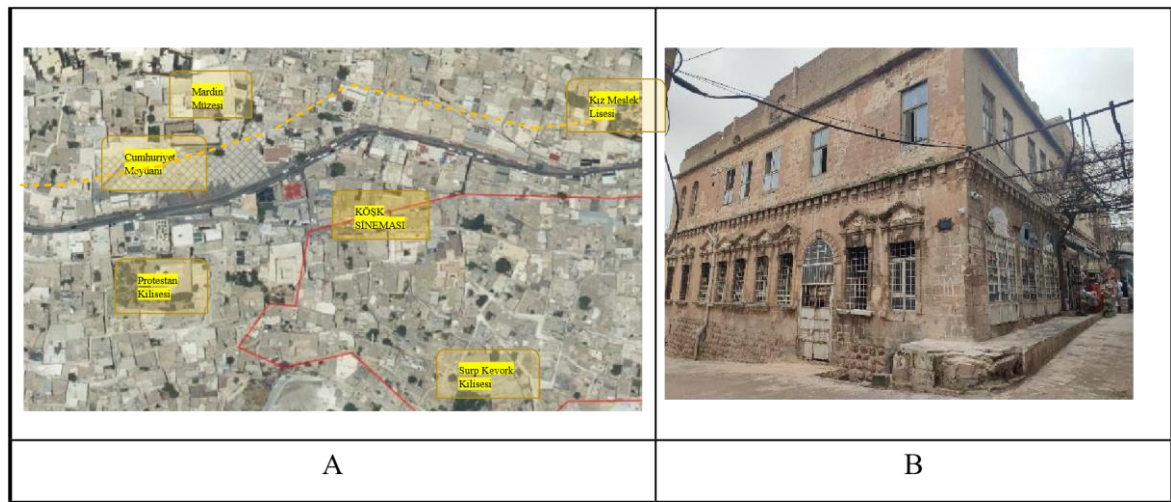
Bu makalede ele alınan Eski Köşk Sineması, Mardin’de Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiştir. Mardin Köşk Sineması, erken Cumhuriyet döneminde gelişen sanat dallarından biri olan sinemanın mekânsallaşmasının bir göstergesidir. Makale sürecinde yapı iki aşamalı ele alınmıştır. Birinci bölümde Köşk Sineması’nın kent içindeki yeri, plan ve cephe özellikleri, kullanım sorunları ve değişim durumu ile analiz edilmiştir. İkinci bölümde, 1910-1950 yılları arası İstanbul, Bursa, Diyarbakır’da inşa edilen sinema yapıları mimari özellikleri bakımından ele alınarak, Mardin gibi taşra bir yerleşimde yapılan Köşk Sineması ile plan ve cephe karakteri bakımından karşılaştırılıp dönemsel üslupları ve korunmaya değer özellikleri ortaya konulmuştur.

Mardin Köşk Sineması Binasının Yapısal Özellikleri

Mardin Artuklu İlçesi Ulucami Mahallesinde ve halk arasında Tarihi Mardin olarak adlandırılan Kentsel Sit Alanının güneyinde konumlanan yapının yapım tarihi bilinmemekle beraber 1921- 1927 yılları arasında faaliyet sürdüren İstiklal Mahkemeleri için kullanıldığı

bilinmektedir. Bu bağlamda yapı Osmanlı son döneminde inşa edildiği düşünülmektedir (Görsel 1). Kaynaklarda, ilk yapıldığı dönemde, rahibe okulu olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Duyan, 2021).

Mimari unsurlar bakımından değerlendirildiğinde yapı, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl ilk çeyreğinde etkisini gösteren “milli mimari”, “milli Rönesans” ve “Neo-klasik üslup” (Sözen 1984:77) olarak isimlendirilen seçmeci mimari anlayış özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Yapı, üçgen kemerli pencereleri ve bingili silmesi ile öne çıkar. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 21.09.1979 tarih ve 11933 sayılı kararı ile korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir (G.E.E.A.Y.K. Kararı, 1979). Yapı ile ilgili ilk bilgi, 1918’li yıllarda çekildiği düşünülen Mardin kent fotoğrafında, yapının üst katında yazlık sinema perdesinin olduğu görülmektedir (Görsel 2/A).

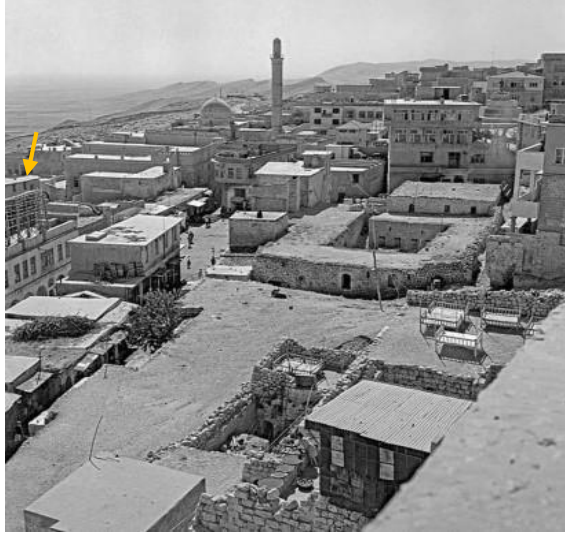
Görsel 1.(A) Tarihi Mardin yerleşiminde yapının konumu (B)Köşk Sinemasının dış cephesinden genel görünüm(2024)

Köşk Sineması 25/01/1923-11/05/1923 tarihleri arasında dönemin hükümeti tarafından El-Cezire İstiklal mahkemesi olarak kullanılmıştır (Karataş, Alptekin, ve Yakar, 2023). Kent hafızasında uzun süre bu işlevi ile yer edinen yapı, daha sonraki isimlendirmelerde “İstiklal” adı sıkça kullanılmıştır. 1950 yılında yapıyı satın alan İlhan Ailesi, özgün işlevini değiştirip, İstiklal Otel (Görsel 2/C) adıyla kullanmıştır. Aile, 1953-1956 yılları arasında yapıyı yeniden sinema salonu olarak kullanmaya başlayarak adını Özistiklal Sineması, 1974 yılında ise yeniden Köşk Sineması olarak kullanmıştır (Duyan, 2021:24-25).

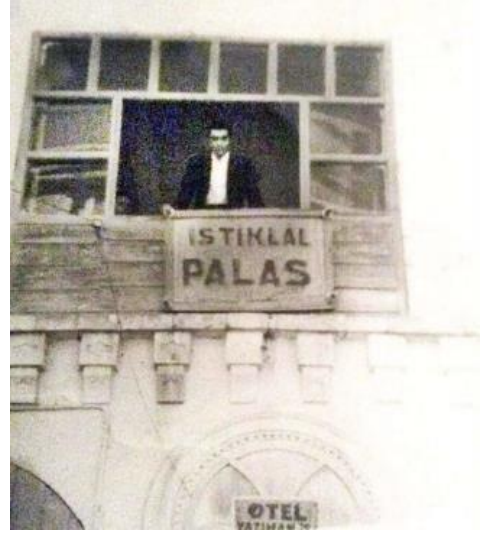
2019 yılında yaşanan bir yangın sonucu yapının sinema salonu olarak kullanılan bölümünde çökmeler yaşanmış ve döşemelerde yıkılmalar olmuştur. Bu tarihten önce yapının zemin katı dükkân ve kahvehane birinci katı konut olarak kullanılırken, son yıllarda zemin katında bulunan bakkal dükkânı dışında atıl durumdadır.

A

B

C

Görsel 2. (A)Mardin genel görünüm 1918(Altınöz, 2024), (B) Mardin genel görünüm 1966(URL-), (C) Yapının İstiklal Palas(Parlakoğlu, 2024)

A

B

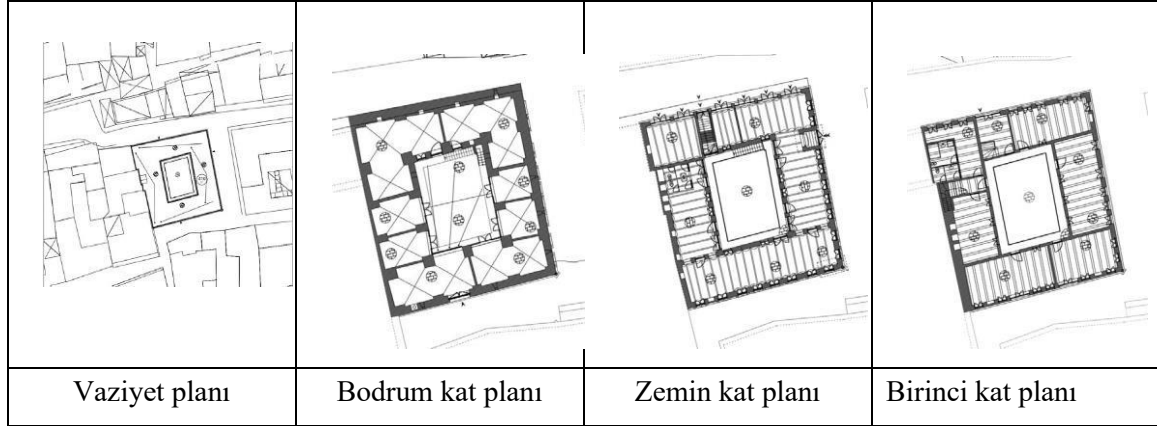
C

Görsel 3. (A) Köşk Sineması 1990'lı yıllardaki durumu (URL-1), (B)Köşk sineması ve inekler çarşısı (Parlakoğlu, 2024), (C) Köşk Sineması askeri sinema olarak kullanıldığı dönemde fotoğraf (Parlakoğlu, 2024)

Mardin Köşk Sineması Mimari Özellikleri

Mardin Köşk Sineması; mevcut durumda bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere 3 kattan oluşmaktadır (Görsel 4). Yapının restitüsyon çalışmalarında iki dönemde inşa edildiğine dair izler olduğu görülmüştür. İlk dönemde dikdörtgen formlu yapılan bodrum kat ve U plan formundaki zemin kat; ikinci dönemde (1923-1950) dikdörtgen formlu birinci kat inşa edilmiştir (Karataş vd., 2023:10-11) Yapının bodrum katına giriş doğu ve kuzey cephesinden sağlanırken, zemin katta güney cepheden taş kemerli kapı ile girilmektedir. Birinci dönem, düzgün kesme taştan, ikinci dönem ise betonarme malzemeden yapılmıştır.

Görsel 4 Yapıya ait restitüsyon planları (Ava Mimarlık Ofisi)

Bodrum Kat Planı

Sinema salonunun yer aldığı bodrum kata giriş; yapının kuzey ve doğu cephesinden sağlanmaktadır. Yapının orta iç avlu kısmı sinema salonu, dış kısımlar sinema salonuna ait mekânlar olmak üzere iki birimden oluşmaktadır. Yapı 254.97 m² zemin oturum alanına sahiptir. Sinema salonu olarak kullanılan birim dikdörtgen planlı olup 100.33 m² alana oturmaktadır (Görsel 5). Bu bölüm yapıya ait iç avlu gibi çevresi ayaklar üzerine yerleştirilmiş kemerli açıklıklarla oluşturulmuştur. Bu yuvarlak kemerler arasında bölücü duvarlar yerleştirilerek salona ait depo alanları oluşturulmuştur.

Mekânın güney duvarının üst kısmında cepheye açılan dört adet taş kemerli pencere ve geçmeli demir korkuluklar bulunur. Pencereler kısmen kapatılmıştır. Duvarın alt kısmında, mekâna giriş sağlayan taş kemerli metal kapı ve kapatılmış tepe penceresi yer alır. Kuzey duvarında ise taş kemerli iki kapı, bir pencere görülmektedir.

Görsel 5. (A) Köşk Sineması bodrum kat restitüsyon planı(Ava mimarlık ofisi) ve (B) Yapının mevcut iç mekan görünümü (2024)

Zemin Kat Planı

Zemin kat oturum alanı 229.52 m² alana sahip olup U plan şeması ile oluşturulmuştur. Bodrum katta sinema salonu olarak kullanılan alan bu katta galeri boşluğuna dönüşür (Görsel 6). Zemin kat planı beş birimden oluşmaktadır. Eklenti duvarlarla farklı birimlere ayrılmış bölümler bulunmaktadır. Bu birimler ticari amaçla kullanılmaktadır. Birimlerin tavanı demir kirişli volta döşemedir (Görsel 6)). Zemin katta üç adet dükkân ve onlara ait iki adet depo birimi bulunmaktadır. Bu mekânların tamamında dışarıya ve orta iç avluya (galeri boşluğu) açılan pencereler bulunmaktadır. Ayrıca mekânlar, klasik Mardin mimarisinin temel öğeleri olan kemer açıklıkları ve süsleme detaylarına sahip niş boşluklarına sahiptir. Tavanda volta döşeme olarak tasarlanan mekânların bazı bölümlerinde tonozlara da yer verilmiştir.

Görsel 6.(A) Zemin kat planı (Ava Mimarlık Ofisi) ve (B) Yapının mevcut iç mekan detayları (2024)

Birinci Kat Planı

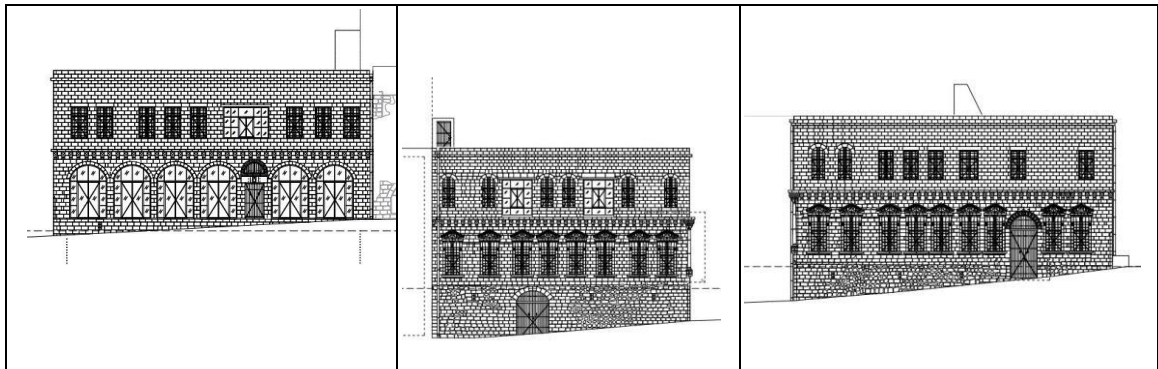
Birinci kat, 13 birimden oluşan yaşam alanı olarak kullanılan bölüm olup betonarme döşemeli olarak yapıya sonradan eklenmiştir (Görsel 7). Girişi kuzey cephesinden sağlanmaktadır. Ortada antre ve çevresinde odalardan oluşmaktadır. Yakın zamanda çıkan yangın sonucu bu katın antre kısmı çökmüştür. Birinci kat oturumu 345.11m² oturum alanına sahiptir. Birimlerin tavan döşemesi betonarme döşemedir. Bu katın üstünde bulunan teras kısmı yazlık sinema olarak kullanılmıştır. Terasta bulunan yaklaşık iki metre yüksekliğindeki biriket duvar sinema perdesini asmak amacıyla sonradan eklenmiştir.

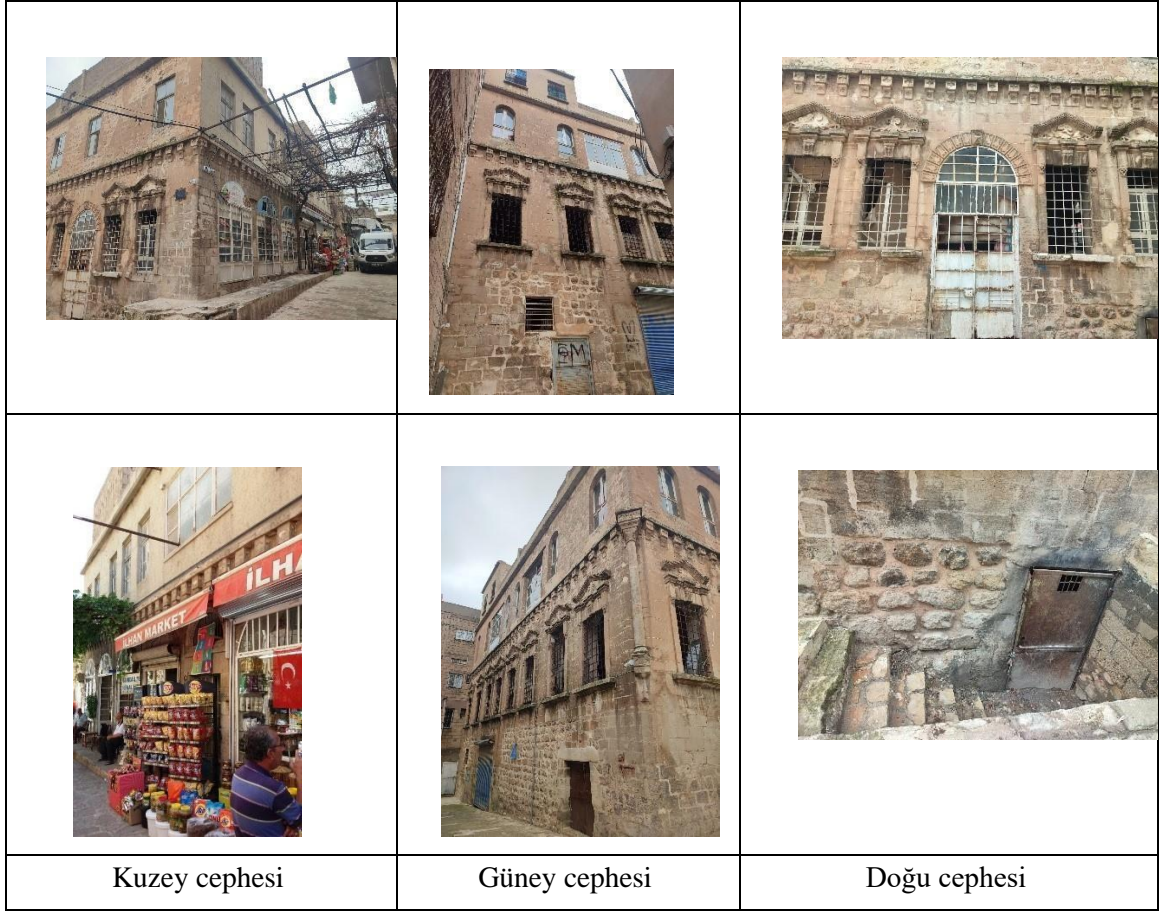
Görsel 7. Köşk Sineması birinci kat planı (Ava Mimarlık Ofisi), (B) Birinci kat iç mekân detayları(2024)

Cephe Özellikleri

Yapının doğu cephesi zemin kat ve birinci kattan oluşmaktadır. Bodrum kat yol kotunun altında kalmasından dolayı kısmen görünmektedir (Görsel 8). Cephe değişime uğramayıp özgün halini büyük ölçüde korumaktadır. Cephede zemin kata ulaşmayı sağlayan at nalı motifli yuvarlak kemerli, metal doğramalı giriş kapısı bulunmaktadır. Zemin kat cephesinde simetrik biçimde yerleştirilmiş düz lentolu, üçgen alınlıklı bitkisel motiflerle süslenmiş pencereler bulunmaktadır (Görsel 8). Pencereler dökme demir korkuluklarla çevrelenmiştir. Birinci kat cephesinde konut yapısının ihtiyacına göre yerleştirilmiş dikdörtgen formlu pencereler yer almaktadır. Cephe yüksekliği yaklaşık 14 metredir. Cephenin sonunda motifli taş sütun bulunmaktadır.

Görsel 8. Köşk Sineması cephe çizimleri (Ava Mimarlık Ofisi), Yapının Cephe Detay Fotoğrafları (2024)

Yapının güney cephesi üç kattan oluşmaktadır. Cephe bodrum katta yer alan dükkânlara geçişi sağlayan üç adet metal doğramalı giriş bulunmaktadır. Zemin katta doğu cephesinde bulunan pencereler, güney cephesinde de aynı şekilde devam ettirilmiştir. Cephe yüksekliği yaklaşık 11 metredir.

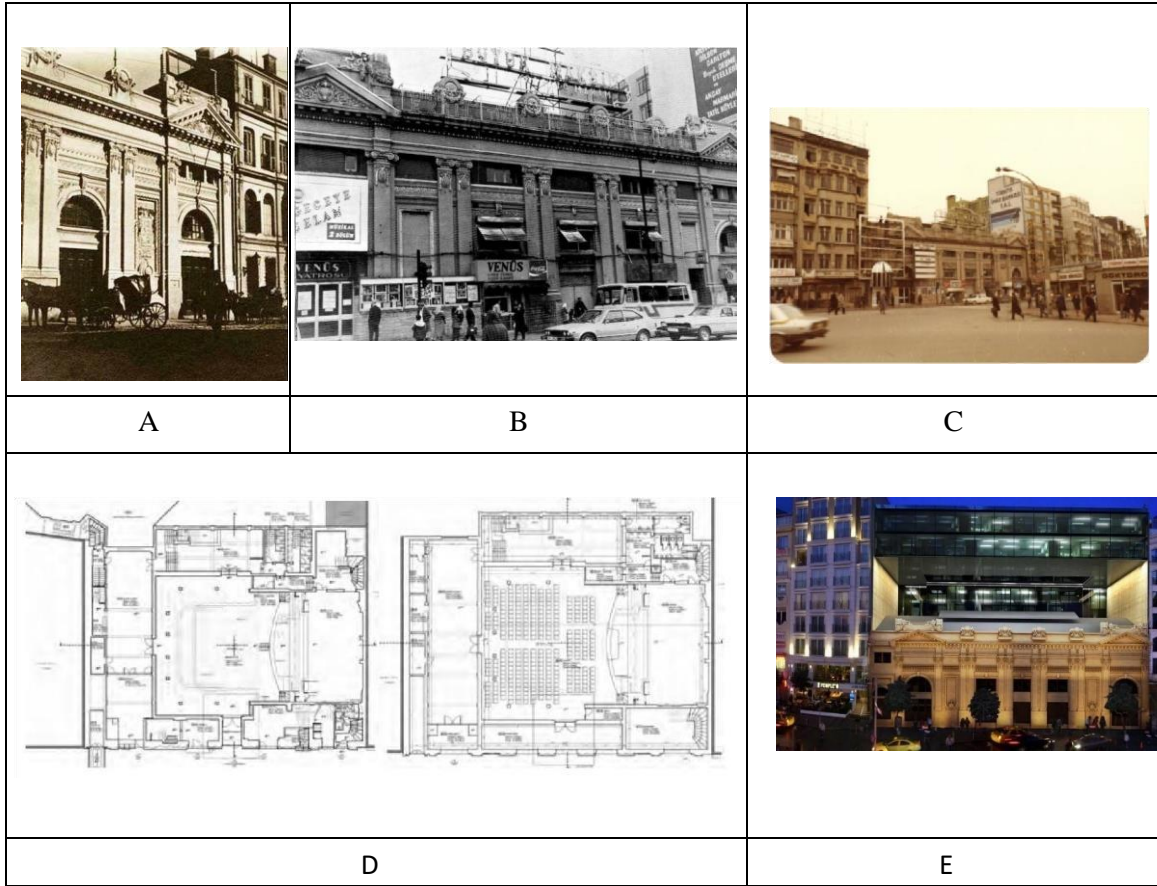
Yapının kuzey cephesi zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Tüm cephelerde, zemin kat cephesini birinci kattan ayıran silmeler yer almaktadır. Birinci katta yer alan dükkânlara geçişi sağlamak amacıyla altı adet yuvarlak formu taş kemerli ve metal doğramalı kapı açıklığı yapılmıştır. Birinci katın üst kısmında yaz aylarında sinema yansıtmak amacıyla kullanılan betonarme eklenti duvar bulunmaktadır. Cephe yüksekliği yaklaşık 15 metre olup, cephe yüzeyinde derz boşalması, bitkilenme, nemlenme gibi zamanla oluşan fiziksel bozulmalar meydana gelmiştir.

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Makalenin bu bölümünde, Köşk Sineması'nın yapıldığı dönemdeki öneminin anlaşılabilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 1914-1960 yılları arasında inşa edilen ikisi ülkenin batısında yer alan İstanbul ve Bursa gibi ilk sinema yapılarının yapıldığı büyükşehirlerden, diğeri ise aynı bölgede bulunan Diyarbakır'da günümüze ulaşan sinema yapıları, plan ve cephe özellikleri bakımından, Köşk Sineması ile karşılaştırılarak mekânsal ve biçimsel analizi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Majik Sineması

İstanbul'un Beyoğlu semtinde 1914 yılında tasarımı İtalyan Mimar Giulio Mongeri tarafından yapılmıştır. Osmanlı döneminde sinema salonu olarak tasarlanan ilk yapı olarak bilinmektedir (Taşdemir, 2019:1). 1900'lü yıllarda İstanbul'un sanat merkezi sayılan semtlerinin başında gelen Beyoğlu'nda, çok sayıda tiyatro ve opera binası inşa edilmiştir. Majik Sineması, sinema salonu olarak Türk, Taksim, Venüs Sineması isimlerini almış, Maksim Gazinosu olarak kullanılmış, 1970'den 2007 yılına kadar Devlet Tiyatroları Taksim Sahnesi olarak işlevlendirilmiştir (URL-2). 21. yüzyıl başında yapının özgün planlarına müdahale edilerek otel ve Avm'ye dönüştürülmüş olup yalnızca ön cephesi özgün biçimini korumuştur (URL-4).

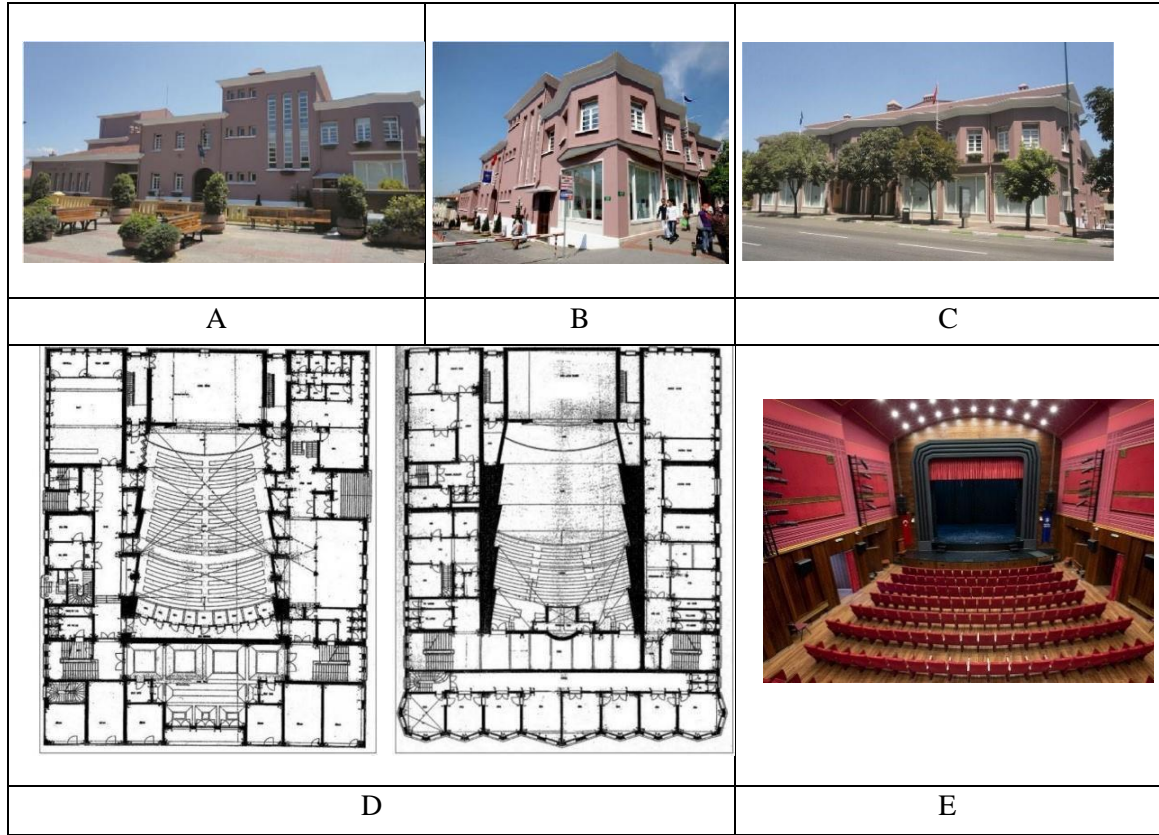

Görsel 9.(A) Majik Sineması ön cephe görünümü(URL-1), (B)Venüs Sineması ön cephe görünümü(URL-2), (C) Taksim Sineması ve Taksim Meydanı görünümü(URL-3), (D) Majik Sineması zemin ve birinci kat planı(Taşdemir, 2019:72),(E) AVM Projesi ön cephe görünümü(URL-4)

Majik Sineması, Neo-Klasik üslupta tasarlanmıştır. Ön cephesi, dikdörtgen görünümlü yedi sütundan oluşan simetrik bir düzene sahiptir. Yapının iki köşesinde bulunan iki büyük kapı, üçgen alınlıklarla ön plana çıkarılmıştır. Alınlıkların içi ve sütun başları kabartmalı bitkisel motifli süslemelerle bezenmiş olup tasarımcısı İtalyan olmasına rağmen Osmanlı mimari üslubuna uygun olarak heykel vb. süslemeler kullanılmamıştır (Taşdemir, 2019:62). Yapı bodrum kat ile birlikte toplam dört kattan oluşmaktadır. Sinema salonu zemin ve birinci katta yer alır. Yapının sokak cephesine dükkânlar yerleştirilmiştir (Taşdemir, 2019:71-73).

Tayyare Sineması

Tayyare Sineması, 1932 yılında Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından modern üslupta tasarlanarak Bursa'da Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) adına yaptırılmıştır (URL-8). Yapı alt katında ticari mekânlar, üst katlarda sinema ve tiyatro salonu olacak biçimde üç katlı tasarlanmıştır. Aynı dönemde inşa edilen birçok yapıdan farklı biçimde, modern mimarlık üslubu ile betonarme sistemde inşa edilmiştir. Yapıda milli mimarlık üslubundan uzak rasyonalist-işlevci tarz öne çıkmaktadır. Yapı, 581 kişilik konser-gösteri, 2 sergi, 100 kişilik toplantı salonu ile kültür merkezi olarak kullanılmaya devam etmektedir (Kuruyazıcı, 2008:42; Güneş, 2017:41).

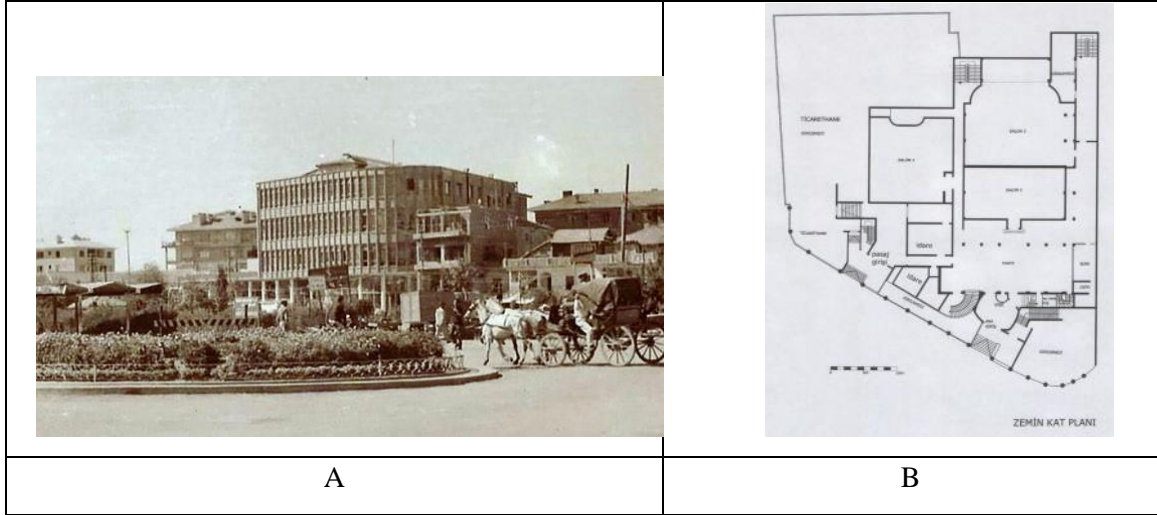

Görsel 10.(A) Tayyare Sineması kuzey cephe görünümü(URL-5), (B) Tayyare Sineması cephe genel görünümü (URL-6), (C)Tayyare Sineması güney cephe görünümü(URL-7),(D) Salon planları (Güneş,2017:41), (E) Sinema salonu(URL-8)

Dilan Sineması

Diyarbakır merkez Dağkapı semtinde, 1950 yılında İtalyan mimar Harutyan Sarrafyan tarafından tasarlanmıştır. Yapı zemin katı üzerine üç kat olarak inşa edilmiştir. Biri yazlık 4 sinema salonu ile 1900-2000 kişilik kapasiteye sahip olan yapı 18 metrelik perdesi ile o dönemde ülkedeki en büyük perdeye sahip olan bina olmuştur. Yapının taşıyıcı sistemi betonarmeden inşa edilmiş olup; bodrum katın duvarlarında bazalt taş kullanılmıştır (Dağtekin vd., 2008:18).

Görsel 11.(A) Dilan Sineması genel cephe görünümü(URL-9), (B) Dilan Sineması kat planı (Dağtekin vd., 2008:18)

Mardin Köşk Sineması; İstanbul Majik Sineması, Bursa Tayyare Sineması ve Diyarbakır Dilan Sineması ile mekan ve cephe özellikleri bakımından değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Majik Sineması ile Köşk Sineması plan ve cephe özellikleri bakımından karşılaştırıldığında; ikisinin de benzer mimari üslupta tasarlandığı görülmektedir. Köşk Sineması'nın cephesinde yer alan kat silminin altındaki furuşlar, yatay dikdörtgen pencere açıklığı üstünde uygulanan üçgen alınlık ve pencerelerin ritmik hareketliliği, Majik Sineması'nda da dikey sütun ve başlıkları, üçgen alınlıklı giriş ve silmeler ile nezer özelliklere saip oldukları ve neo-klasik, seçmeci üslup ile tasarlandıkları görülür. Köşk Sineması'nın inşa edildiği tarih tam olarak bilinmemekle birlikte Majik Sineması'ndan sadece birkaç yıl sonra yapıldığı söylenebilir. Birbirine yakın dönemde inşa edilmelerinden dolayı benzer üslup ve cephe özelliklerinin görülmesi beklenen bir durumdur. Ancak İstanbul gibi yoğun nüfusa sahip önemli bir şehir ile taşra sayılabilecek az nüfuslu bir şehir olan Mardin'de aynı üslup ve işleve sahip yapıların inşa edilmiş olması, her iki kentin çok uluslu ve çok katmanlı, sosyal ve kültürel yapısının ürünü olarak değerlendirilebilir. Majik Sineması'nın iç donanımı incelendiğinde sahne ve salon oturma düzeninin sabit biçimde belirlendiği görülürken Köşk Sineması için aynı yerleşik düzenin olmadığı (2019'da çıkan yangınla iç mekâna dair izler kalmadığından); koltukların taşınabilir biçimde sahne önüne yerleştirildikleri düşünülmektedir. İki yapı da şehir merkezi içinde konumlandırılarak, zemin katında dükkânlara yer verilmiştir.

Tayyare Sineması, Cumhuriyet döneminde, modern tarzda planlandığından cephe ve iç mekân kurgusu bakımından Köşk Sinemasından farklılaşmaktadır. Cephelerinde kübist sanat anlayışının etkileriyle geometrik biçimlerde hareketlilik görülmektedir (Kapro, 2002). Yapı, Köşk Sineması'ndan farklı olarak betonarme yapıım tekniği ile yapılmıştır. Çalışmada incelenen diğer sinema yapılarında olduğu gibi iç donanım bakımından sahne ve salon oturma düzeninin sabit biçimde belirlendiği görülmektedir. Köşk Sineması gibi bu yapı da şehir merkezi içinde konumlandırılarak, zemin katında ticari mekânlara yer verilmiştir. Tayyare Sineması yapıım amacına uygun biçimde kültür merkezi olarak kullanılmaya devam ederken, Köşk Sineması kullanılmamaktadır.

Dilan Sineması ve Köşk Sineması aynı coğrafi bölgede inşa edilen yapılardır. Her iki yapının farklı zaman dilimi içinde yapılmış olması, mimari üsluplarında da farklılık göstermektedir.

Köşk Sineması, duvarlarda taş malzeme, üst döşemesi betonarme ve metal ile volta döşeme olarak karma sistemde inşa edilmiştir. Dilan Sineması, betonarme üretimin arttığı dönemde, iskelet taşıyıcı sistemle inşa edilmiştir. Değişen malzeme kullanımı farklı üslupların oluşmasını etkilemiştir. Köşk Sineması'nda neoklasik cephe unsurları (süsleme, cephe düzeni vb.) kullanılırken, Dilan Sineması dikey sütunlar ve dairesel geçişlerle modern mimari üslup özellikleri öne çıkar. İki yapıda ortak olarak simetrik cephe düzenlemesi görülmektedir. Her iki sinemanın özgün biçiminde bir kapalı salon ve teraslarında bir yazlık sinema yer alır. İki yapıda da yerleşik düzen, hareketli sandalyelerle sağlandığı, Dilan Sinemasına buna ek olarak iki katlı localara sahip olduğu bilinmektedir. Dilan Sineması inşa edildiği dönemde büyük hacimli bir yapı olarak tanımlanırken, Köşk Sineması orta büyüklükte planlanmıştır. İki yapı da şehir merkezi içinde konumlandırılarak, zemin katında dükkânlarla yer verilmiştir.

Sonuç

Mardin farklı dinlere ve mezheplere mensup kişilerin yaşadığı, çok sayıda kilise, manastır, şapel, külliye, cami, medrese, türbe, han, hamam gibi anıtsal yapıları ve geleneksel evleri ile tarihi ve kültürel miras unsurlarını, sosyal dokusunu, coğrafi özelliklerini ve daha birçok unsuru da bünyesinde barındıran özgün bir yapıya sahiptir. Kent 2000 yılında, "Mardin Kültürel Peyzaj Alanı" olarak 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası Komitesi tarafından geçici listeye dâhil edilmiştir.

Köşk Sineması; Mardin'de Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiştir. Aynı dönemlerde yapılan Hükümet Konağı, Mardin İdadi Mektebi, Gazi İlkokulu, Halkevi Binası gibi kent kimliğinin bir parçası olarak tarihsel ve simgesel değer taşır. Köşk Sineması, şehrin mimari ve kültürel hayatını yansıtan, yerel halka eğlence ve kültürel aktiviteler sunan, ayrıca İstiklal Mahkemesi gibi kullanımıyla toplumsal hafızada yer edinerek anı ve belge değerine sahiptir.

Köşk Sineması, belirli bir zaman dilimindeki olayları, yaşantıları ve sosyal hayatı günümüze taşıyarak geçmişle bugün arasında bir köprü görevi görmektedir. 1920 yılından önce sinema salonu olarak inşa edilip kullanılması, ülkede yaygınlaşmamış sanat dallarından olan sinemanın, Mardin gibi küçük bir yerleşim alanında halkın kaliteli vakit geçirerek sosyalleşmesinin mekânsallaşması, mimari kültür mirası temsiliyeti bakımından kayda değerdir.

Köşk Sineması kentin ilk sinema yapısı olarak tarihi, kültürel, mimari değerleri ile korunmalı, restorasyonu yapılarak ile sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Onarım sonrası özgün işlev ile yerel ve uluslararası film yapımcıları, yönetmenler, oyuncular ve film severler gibi kültürel ve sanatsal çevrelerden insanları bir araya getiren bir platform olarak kullanılmalıdır. Ayrıca konserler, söyleşiler ve tiyatro gösterimleri gibi kültürel etkinliklere ev sahipliği yaparak turizm ve yerel ekonomiyi destekleyecek şekilde değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Altınöz Ali. (2024). Kişisel Fotoğraf Arşivi.

Altun Taşdemir, K. H. (2019). *Beyoğlu'ndaki Sinema Mekânlarının, Toplum Ve Mimarlık İlişkilerinde Metalaşma Bağlamında Dönüşümü: Majik Sineması*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri 490.100.1221.56.2. (1933).

- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'si'nde Mimari Kültür* (Metis Yayınları). İstanbul.
- Çağlayan, M. (2016). Cumhuriyet Taşrasında Geleneksel Üzerine Modern Şehirleşme: Mardin Örneği. *Uluslararası Medeniyet, Şehir ve Mimari Sempozyumu. 12-14 Nisan. İstanbul*
- Çeliktemel-Thomen, Ö. (2015). Halkevleri'nde Eğitici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiye'si'nde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923-1945). *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 49–75. doi: 10.32001/sinecine.540238
- Dağtekin, E. Payaslı G. O., Özyılmaz, H. (2008). Diyarbakır Dilan Sineması, Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları IV. Bursa.
- Dilek, H. (2013). *Mardin Halkevi ve Faaliyetleri*. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Duyan, Y. (2021). Sinemanın Mardin'deki Seyri. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 9–42. doi: 10.32001/sinecine.778131
- Erbay, M. (2018). Sanat Politikası Paydaşları: Devlet, Özel/Özerk Kurumlar, Bireyler, Kamu. *Sanat Dergisi*, (31), 90-93.
- Garan, Ö. (2021). *Son Dönem Osmanlı Mimarisinde Mimarbaşılık Müessesesi ve Mimar Kemalettin Okulu (1909-1927)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Güneş, T. (2017). *Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde Sinema Yapılarının Biçimsel Ve Mekânsal Olarak İncelenmesi: Karabük Yenişehir Sineması Örneğinde Değerlendirmeler*. Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi.
- Hasol, D. (2017). *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- İnceoğlu, F. S. (2021). Erken Dönem Türk Sinemasının Arşiv Kaynakları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 19, Sayı 37, 2021/1, 243-304
- Karataş, L., Alptekin, A., & Yakar, M. (2023). Mardin Eski Köşk Sinemasının Restitüsyon Önerisi. *International Journal of Mardin Studies*, 4(1), 7–23.
- Kaprol, T. (2002). Cumhuriyet Sonrası 1930-1950 Yılları Arasında Bursa'da Mimari Gelişim *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(1).
- Kononenko. (2018). Ottoman vs Turkish: Rhetoric and Architectural Practice on the Eve of the Division of the Empire. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 284, 373–377.
- Kuruyazıcı, H. (2008). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 42-45, 62, 63.
- Ödekan, A. (1989). Mimarlık ve Sanat Tarihi (1908–1980). Yakınçağ Türkiye Tarihi 4. Cilt. Ed. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Kitaplığı, s. 527–528.
- Özer, İ. (2010). *Türk Modernleşmesinde Halkevleri ve Diyarbakır Halkevi Örneği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Parlakoğlu, Selim (2024). Kişisel Fotoğraf Arşivi
- Sözen, M. (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Yavuz, Y. (1976). II. Meşrutiyet Döneminde Ulusal Mimari Üzerinde Batı Etkileri. (1908 -1918). *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1), 9–34.

Yekbun Aksu, E. & Altinörs Çirak, A. (2018). Mardin Tarihi Kent Dokusunda Form Değişiminin İncelenmesi. *Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 31 Ekim-2 Kasım 2018, İstanbul.725-739.

Plan ve cephe çizimleri AVA Mimarlık-Mühendislik Ofisi tarafından çizilmiş Restorasyon Projelerinden düzenlenmiştir.

Fotoğraflar yazarlar tarafından 2024 yılında çekilmiştir.

İnternet Kaynakları

URL-1 <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/taksim-sahnesi/#17.1/41.036003/28.985046>

URL-2 <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/eski-majik-sinemasi/>

URL-3 <https://iqelafn0f0xw.merlincdn.net/wp-content/uploads/2021/11/Majik-Sinemasi.png>

URL-4 <https://iqelafn0f0xw.merlincdn.net/wp-content/uploads/2021/11/Otel-Projesi.jpg>

URL-5: <https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/2012/02/TAYYARE.jpg>

URL-6: <https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/wp-content/uploads/2012/02/Untitled-1-copy.jpg>

URL-7: <https://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/tayyare-kultur-merkezi-2/tayyare-kultur-merkezi-large/>

URL-8: <https://www.bursa.bel.tr/hizmetler/tayyare-kultur-merkezi-21>

URL-9: <https://www.diyarbakirhafizasi.orgkentte-eglencenin-gecesi-gunduzu>

Cinema emerged as a performing art in the 19th century; It has gained a place as a means of cheap entertainment for the public in buildings with different functions such as houses, pubs, cafeterias, schools, municipal halls and churches.